

Dr hab. Marta Uberman, prof. UR
Instytut Pedagogiki
Kolegium Nauk Społecznych
Uniwersytet Rzeszowski
muberman@ur.edu.pl

Rzeszów, 12.11.2024 r.

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Doroty Wyrzykowskiej-Koda,
pt.: *Działalność twórcza osób z niepełnosprawnością i jej uwarunkowania*,
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Janusza Kirenki,
w Instytucie Pedagogiki UMCS w Lublinie.**

W ostatnich latach daje się zauważyć znaczny wzrost zainteresowania problematyką twórczości, zwłaszcza twórczości osób z niepełnosprawnością. Zainteresowania te objawiają szczególnie psycholodzy, pedagodzy, pedagodzy specjaliści, pedagodzy twórczości, terapeuci, krytycy sztuki i artyści. Terminy takie jak: *zachowania twórcze/działania twórcze, postawa twórcza, proces twórczy, działalność twórcza* zadomowiły się mocno w aparaturze pojęciowej pedagogiki i funkcjonują jako zasady wyjaśniające konkretne problemy. Nie zawsze są używane w ich właściwym znaczeniu, i co jest z tym nieodłącznie związane, nie zawsze idzie w parze z ich znajomością lub zrozumieniem. I tutaj pojawia się problem, a mianowicie prawomocności rozumowań: wyjaśnień i ocen wynikających z przyjętych koncepcji, nawet przy założeniu, że są stosowane w prawidłowej wykładni.

Działalność naukowa pełna jest eksploracji akcydentalnych obszarów problemowych, zwłaszcza spontanicznego podłączania się do modnych zagadnień, najczęściej odnosząc się do nich jako szczególnego zjawiska, nierzadko poprzez powroty do rozstrzyganych już problematyk, nadając im nowe, skonstruowane na analizie analityczno-metodologicznej, coraz płodniejsze asumpty. Każda tego rodzaju inicjatywa naukowo-badawcza, jeśli niesie sobą pierwiastek oryginalności, warta jest wspierania. Dysertacja doktorska Pani Doroty Wyrzykowskiej-Koda wychodzi naprzeciw ciągle wzrastającemu zainteresowaniu jedną z takich problematyk, którą w tym przypadku jest zagadnienie działalności twórczej osób z niepełnosprawnością i jej uwarunkowań, wraz z jej interdyscyplinarnymi osadzeniami, gdzie poprzez swoje interesujące podejście badawcze, oparte na dość bogatej strukturze poznawczej, w tym metodologii badań, godna jest poznania i dyskusji. Już wstępnie mogę wydać opinię o niej, ocena zawartości merytorycznej i wartości naukowej dysertacji,

szczególnie takich jej składowych, jak: ogólna ocena treści, poprawność definicji, określeń i nazw, jak i stwierdzenie czy poziom pracy odpowiada jego przeznaczeniu, upoważnia do stwierdzenia o charakterze pozytywnym. Czy, a jeśli tak, to na ile poszerza owe zainteresowanie w sposób oryginalny i twórczy to pytanie na które poniżej odpowiem.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pani Doroty Wyrzykowskiej-Koda, pt. *Działalność twórcza osób z niepełnosprawnością i jej uwarunkowania*, bardzo dobrze wpisuje się w ważność podejmowanej problematyki. Refleksja badawcza nad wybranymi uwarunkowaniami psychospołecznego funkcjonowania – określenia współzależności między poczuciem koherencji, samooceną i wsparciem społecznym osób z niepełnosprawnością, zajmujących się twórczością może przyczynić się do przełamania licznych stereotypów myślowych, o które nie trudno w sytuacji braku uporządkowanej wiedzy oraz pojawiania się nowych zjawisk i doświadczeń z tego zakresu. Dysertacja doktorska Doroty Wyrzykowskiej-Koda, jest swoistego rodzaju próbą ustalenia takiego właśnie obszaru i jego kodyfikacji, jak pisze Doktorantka „praca o charakterze badawczym jest próbą oceny wybranych uwarunkowań psychospołecznego funkcjonowania [...] osób z niepełnosprawnością zajmujących się twórczością” (s.12). Niniejszy zakres problemowy zasadniczo oddaje tytuł rozprawy.

Recenzowana praca doktorska Pani Doroty Wyrzykowskiej-Koda liczy 248 numerowanych stron. Struktura pracy jest właściwa dla prac empirycznych, i stanowi logicznie i merytorycznie uzasadnioną konstrukcję złożoną ze wstępu, siedmiu rozdziałów, w tym trzech analitycznych, metodologicznego i trzech empirycznych, zakończenia, wykazu cytowanej literatury, zawierającego 215 adresów bibliograficznych polsko- jak i anglojęzycznych, z widoczną przewagą pozycji rodzimych, spisu tabel - 44 pozycje, wykresów – 1 pozycja, map – 2 pozycje oraz 10 stronicowego aneksu. Należy wskazać, że Autorka z dużą starannością opracowała poszczególne pozycje piśmiennicze.

Chciałabym napisać, że „Wstęp” jest ujęty holistycznie, z rozmachem, solidnie i ze znawstwem, gdzie zastosowana formuła bardziej wskazywałaby na przedmowę, skutecznie zachęcając do lektury, ale nie mogę, ponieważ jest on jedynie autorską prezentacją zawartości merytorycznej dysertacji.

Rozdziały teoretyczne: pierwszy, drugi i trzeci, prezentują dane z piśmiennictwa. Treści tych trzech rozdziałów poświęcone są w kolejności: szeroko ujmowanej problematyce niepełnosprawności, psychospołecznym uwarunkowaniom funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w wymiarach: poczucia koherencji, samooceny i sieci relacji społecznych, mających istotny wpływ na charakter działalności twórczej osób z niepełnosprawnością, działalności twórczej, w tym koncepcji twórczości Stanisława Popka. Autorka stara się tutaj wykazać dyscypliną naukową. Prezentuje wielość sposobów pojmowania tych samych terminów, w formie poprawnej, w znaczeniu ogólnie przyjętym w piśmiennictwie pedagogicznym, psychologicznym, poniekąd filozoficznym czy socjologicznym podejmując próby ich syntezy. Odnoszę jednak wrażenie, że Doktorantka zbyt mocno przywiązuje się do tych prezentacji. Nie ma potrzeby dokonywania aż tak drobiazgowego definiowania kategorii pojęciowych choćby tych dotyczących pojęcia twórczości, tym bardziej, że nie wszystkie korespondują z podjętą problematyką badawczą. Wiele z nich jest pobocznych, ale co podkreślam, nie przyczyniają się one do jakże częstego w takich sytuacjach powstawania wrażenia chaosu. Raczej podkreślają wiedzę i talent erudycyjny Autorki. To bardzo wartościowa część rozprawy.

W rozdziale metodologicznym przedstawione zostały założenia badawcze rozprawy, w tym uzasadnienie podjętej problematyki badawczej, przedmiot i cel badań, problemy badawcze, zmienne i ich wskaźniki, poprzedzone syntezą podstaw teoretycznych badań własnych. Szczegółowo przedstawiono dane dotyczące zastosowanych narzędzi, struktury i procedury badań oraz charakterystyki grup badanych osób. Podobnie rzecz się ma z metodami analizy statystycznej, autonomicznej części rozprawy, co jest wskazaną praktyką i niewątpliwie rzutuje na całościowe pozytywne postrzeganie dysertacji. Zarówno problemy, jak i cel badań są właściwie postawione i ogólnie rzecz biorąc nie ma problemu z rozszyfrowaniem zastosowanego modelu badań. Wskazuje na to zastosowana przez Doktorantkę strategia badań, a także tok prowadzonych analiz empirycznych. Główny ciężar analiz empirycznych skoncentrowany został w obszarze paradygmatu ilościowego. Jest on jak najbardziej zasadny w kontekście zaproponowanego modelu. Jestem tutaj pod wrażeniem ogromu pracy włożonej w przeprowadzenie tego typu badań. Kryteria doboru grup, zgodnie z którymi przeprowadzono badania są czytelne. Badania przeprowadzone zostały w specyficznych warunkach.

Świadomy wybór modelu analitycznego zdeterminował charakter tego przedsięwzięcia badawczego, stąd jego następstwem są kolejne punkty tworzące część empiryczną dysertacji. Są one bardzo dobrze ustrukturalizowane, co bez wątpienia ułatwia lekturę tekstu. Tutaj w pełni ujawniają się kompetencje Doktorantki. Widać, że wie co robi. Poszczególne punkty poświęcone określeniu charakteru zależności pomiędzy psychospołecznymi determinantami a typami postawy twórczej osób z niepełnosprawnością zajmujących się twórczością, analizie procesu twórczego i przebiegu działalności twórczej, diagnozie typów twórczej działalności osób z niepełnosprawnością, podsumowaniu badań i dyskusji wyników. Przejrzystość prowadzonych analiz, klarowność języka, którym posługuje się Autorka, sprawia, że lektura tekstu jest przystępna, umożliwiającą śledzenie toku rozumowania Doktorantki, co jest niesłychanie ważne w paradygmacie badań ilościowych. Okiełznanie tak ogromnej liczby danych i nadanie im nowego syntetycznego wymiaru pretendującego do miana prawidła lub mechanizmu działania, to nie tylko umiejętność, ale swoista wartość naukowa osoby podejmującej się takiego wyzwania. Doktorantka poradziła sobie z tym profesjonalnie. Każde źródło, fakt, rekord, maksymalnie obiektywizuje. Szczególnie wartościowe są tutaj implikacje poznawcze przeprowadzonych badań i postulaty dla praktyki rehabilitacyjnej. Olbrzymi materiał badawczy naukowo przepracowany.

W zakończeniu Autorka podjęła, udaną próbę zajęcia stanowiska wobec postawionych problemów badawczych. Siła argumentowania i przekonywania jest nadto widoczna. Nie byłoby to możliwe bez wcześniej przeprowadzonej dyskusji swoich wyników z wynikami innych badaczy i autorów prac zajmujących się tą problematyką. Natomiast znajomość zakresu badanych problemów w sposób oczywisty przyczyniła się do sformułowania stosownych wniosków i zastosowań. Praca jest oryginalna, dowodzi znajomości przez Doktorantkę wiedzy teoretycznej z podjętego zakresu problemowego. Spełnia wymagania poprawnie przygotowanej, opartej na rzetelnie przeanalizowanych wynikach liczbowych rozprawy, która może być uznana za doktorską. Doktorantka tym samym posiadała umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uwagi krytyczne mają charakter jedynie modyfikacji doskonalących rozprawę. Nie znalazłam uchybień w pracy mogących obniżyć jej walory pod względem poznawczym i aplikacyjnym. Oprócz błędów literowych, czy przestawień literowych, uwaga odnosi się spisu treści – w tytule rozdziału drugiego pojawił się błąd w zapisie- jest: *Psychospołeczne*

uwarunkowania funkcjonowania badanych osób z niepełnosprawnością w moim przekonaniu powinno być: *Psychospołeczne uwarunkowania funkcjonowania osób z niepełnosprawnością*. W przygotowaniu pracy do publikacji zastanowiłabym się na tytułem trzeciego rozdziału dotyczącego twórczości – obecne sformułowanie uważam za bardzo lakoniczne i nie oddające w pełni zawartości merytorycznej treści, ale to tylko sugestia, ostateczna decyzja należy do Autorki. I jeszcze jedna uwaga, pojawia się brak pewnej konsekwencji w pojęciach dotyczących niepełnosprawności wzrokowej, słuchowej, ruchowej, zaburzeń psychicznych, ujednoliciłabym je z korzyścią dla publikacji.

Główną zaletą opiniowanej pracy jest jej *novum* w odniesieniu do aspektów psychospołecznych uwarunkowań działalności twórczej osób z niepełnosprawnością, zajmujących się twórczością.

Recenzowaną pracę oceniam pozytywnie i wysoko. Dysertacja odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim, zawartym w ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych, w związku z czym opowiadam się za dopuszczeniem Pani mgr Doroty Wyrzykowskiej-Koda do dalszych etapów postępowania o charakterze awansowym.

Wnoszę również o wyróżnienie niniejszej pracy za jej nowatorskie podejście do problematyki działalności twórczej osób z niepełnosprawnością, zajmujących się twórczością.